

ПИТАНИЯ ЛЕКСИКОЛОГИИ, ГРАМАТИКИ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ МОВИ

<https://doi.org/10.18524/2307-4558.2020.34.219506>
УДК [811.163.2+811.161.1+811.14]'36'373'25:347.78.034

КЪНЕВА Виктория Гочева,

доктор по филология, главен асистент, катедра „Класически и източни езици и култури“, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“; гр. Велико Търново, 5003, България; тел.: +359 885 149 429; e-mail: vgotcheva_g@mail.bg; ORCID ID: 0000-0003-1103-3054

ГРАМАТИЧНИЯТ СТРОЕЖ НА ЕЗИЦИТЕ КАТО ПРЕДПОСТАВКА ЗА СЪЩЕСТВУВАНЕТО НА „БЕЛИ ПЕТНА“ ПРИ ПРЕВОД (върху материал от български, руски и гръцки език)

Анотация. *Предмет* на анализ е въпросът за лексикалната безеквивалентност и влиянието на лингвистичните фактори, и по-специално на различията в граматическия строеж на езиците, за част от наблюдаваните „разминавания“ в лексикалния състав на езиците при тяхното паралелно изучаване. *Обект* са граматическите категории *род*, *число*, *степен* на прилагателните, както и на *деепричастните форми* на глаголите. *Целта* на статията е да докаже, че тяхната липса и/или различната честота на употреба има пряка връзка с лексикалната безеквивалентност. Основен метод на изследване е съпоставителният. *Резултатите* от анализа показват, че по отношение на категорията *род* в трите езика се наблюдават определени разминавания при образуването на корелативни съществителни от женски род за обозначаване на професии, длъжности и др. Несъвпадението при възможностите за образуване на *ед.* или *мн. число* също биха могли са станат причина за констатиране на лакуни в преводния език. При предаването на съществителните *pluralia tantum*, които нямат дори и потенциални граматични форми за друго число, се налага значението за единичност или множественост да бъде изразено не чрез форми за число, а синтактично чрез съчетания с числителното *едни*, с други количествени числителни или с думи като *чифт*, *вид*, *сорт* и т.н. При езиковата съпоставка се забелязват не малко разлики в образуването и употребата на *степените* на прилагателните. Липсата на абсолютив в българския език би могла да е причина за констатиране на „бели петна“ при превод. Що се отнася до *деепричастията*, при тях определяща за наличието на лакуни в преводния език е честотата на употреба. *Практическото значение* на представения анализ е свързано преди всичко с теоретичните и практическите проблеми на превода.

Ключови думи: лексикална безеквивалентност, граматически категории род, число, степен на прилагателните, деепричастия, преводна асиметрия, български език, гръцки език, руски език.

Поставяне на проблема. Неоспорим факт е, че немалка част от езиковите явления биха останали незабелязани от носителите на даден език, ако не бъдат изследвани и анализирани в съпоставителен план лексикалните системи на два и/или повече езика.

Именно като такъв феномен трябва да бъде разглеждана лексикалната безеквивалентност. Много често несъответствията в лексикалния състав за всяка конкретна двойка сравнявани езици са различни, което и обуславя нейния относителен характер.

За да може да се обясни съществуването на дадена лексика в един език при отсъствието ѝ в друг, от основно значение е да се разкрие същността на лексикалната безеквивалентност. За тази цел е необходимо да се установят, анализират и систематизират причините, представляващи предпоставка за наличието на безеквивалентна по отношение на сравнявания език лексика, както и да се изследват факторите, на чието влияние се дължат „пропуските“ при езиковата номинация.

Важно е да се отбележи, че безеквивалентната лексика и „белите петна“ при превод, или т. нар. лакуни, могат да бъдат обект на изучаване само и единствено в своята пряка взаимовръзка и взаимообусловеност, тъй като представляват двете страни на едно и също езиково явление — т.е. лексиката е безеквивалентна от гледна точка на изходния език, докато в езика на превода се наблюдава „бяло петно“.

Връзка с други изследвания. Въпросът за начините на предаване на безеквивалентната лексика от един език на друг е широко застъпен в изследванията в областта на теорията на превода. Значителна част от тях са насочени към изясняването на проблемите, възникващи при превод на текстове, съдържащи реалии, разбирани като названия на специфични за определен народ и определена страна предмети, явления, процеси и понятия. Реалиите отразяват особеностите на дадена историческа епоха, на политическия, икономически и културен живот на нацията и придават национален, местен и/или исторически колорит, поради което нямат съответствия в други езици. Те са най-лесно разпознаваемата безеквивалентна лексика, но все пак представляват само една от нейните разно-

видности — това е тази лексика, чието съществуване е мотивирано от отсъствието на съответните предмети, явления и т.н. в обществената практика на носителите на езика, предмет на съпоставка.

Освен реалиите има още една група лексика, безеквивалентността на която не е мотивирана от обективната липса на денотатите, които назовава. Става въпрос за отсъствието на номинативни единици, означаващи реално съществуващи и в двата сравнявани езика понятия, явления, предмети и т.н., които поради една или друга причина остават незабелязани от езика, но не и от съзнанието на носителите му.

В този случай безеквивалентната лексика не е носител на национален или исторически колорит, при нея отсъства ярката конотация и безеквивалентността не е постоянен признак, а се установява единствено при съпоставка за всяка конкретна двойка езици. Тя представлява резултат или от различното възприемане и различен анализ на действителността в различните езици (т.е. се дължи на фактори от неезиково естество), или от различните съществуващи в езика начини и модели за номинация, дължаща се на нееднаквото функциониране на езиковите системи и различните възможности за използване на езиковите ресурси на конкретния език.

Наличието на „бели петна“, което се констатира в тези случаи, се обуславя от липсата на необходимост от назоваването на съществуващо понятие или от липсата на необходимост от диференцирано или недиференцирано представяне на съществуващото понятие.

Към тази немотивирана от обективна липса на денотат лексика се отнасят два типа номинативни единици. Първите са тези, за чието предаване на друг език е необходимо използването на свободно словосъчетание или перифраза: рус. *подглазье* — *подочна ямка / хлътналото под окото* (бълг.), *υποφάσμα κοιλότητα* (гр.); гр. *λαχιάδα* — *слънчев ден* (бълг.), *солнечный день* (рус.); *ιριδίξω* — *блестя във всички цветове на дъгата* (бълг.); *переливаться всеми цветами радуги* (рус.); бълг. *подпетявам* — *стантъватъ задник обув* (рус.), *πατάω τις φτέρνες των παπουτσιών*.

Вторият тип са номинативните единици, които са резултат от различното сегментиране и интерпретиране на действителността, имащо за резултат различно езиково отразяване. Има случаи, в които предмети и явления съществуват в бита и на двата народа, чиито лексикални системи се сравняват, но те биват възприемани, разглеждани и оценявани по различен начин от носителите на различните езици — така например, единият от народите може да има по-общо разбиране за дадено понятие за разлика от другия. Именно това става причината за наличието на семантично диференцирана или недиференцирана лексика, която няма съответствие в преводния език във вид на отделна номинативна единица: рус. *окот* — *окотване, окозване, о(б)агнене, озайчване* (бълг.); *ноготь, коготь* — *нокът* (бълг.), *νύχι* (гр.); гр. *οπεθερός* (м.р.) — *свекър, тъст* (бълг.); *свекор, тесть* (рус.); *ηπεθερά* (ж.р.) — *свекърва, тъща* (бълг.); *свекровь, теща* (рус.); *ταπεθερικά* (мн.ч.) — *свекър, свекърва, тъст, тъща* (бълг.); *свекор, свекровь, тесть и теща* (рус.); бълг. *градина* — *сад, огород* (рус.); *стадо, ято, пасаж* — *κοπάδι* (гр.).

Що се отнася до наличието на диференцирана / недиференцирана по отношение на друг език лексика, има и случаи, когато самата граматична система на езика обуславя липсата на съответствие във вид на отделна номинативна единица. При превод на такава лексика също е необходимо да се направи съответното обобщение или уточнение.

Както става ясно, факторите, имащи отношение към лексикалната безеквивалентност могат да бъдат разпределени в две групи — екстралингвистични, лингвистични. Комплексното им влияние е в основата на наблюдаваното многообразие от варианти на „разминавания“ в лексикалния състав на езиците при паралелното им изучаване.

Поставяне на задачите. Целта на настоящата статия е анализ на основните лингвистични фактори, пораждащи безеквивалентност, която се основава на морфологичната специфика на разглежданите езици. Както е известно, различните езиковите системи, по една или друга причина, не реализират някои морфологични категории или ги реализират по друг начин и с други средства. В тази връзка в по-нататъшното изложение ще набележим свързаните с безеквивалентността особености на руските, българските и гръцките категории число и степен, а също и на деепричастните форми в тези езици.

Изложение на основния материал. Към лингвистичните фактори, свързани с лексикалната безеквивалентност, могат да бъдат отнесени фонетичните особености, граматичния строеж и словообразователните възможности за езикова номинация.

Комплексното изследване на възникващите затруднения при превод на безеквивалентната по отношение на преводния език лексика, предполага да бъде обърнато специално внимание и на различията в граматичния строеж на езиците. „Всеки език проявява избирателност и отразява чрез своите категории едва някои от чертите, присъщи на обектите, които подлежат на назоваване“ [3, с. 14]. В редица езици отсъстват различни граматични категории като род, число, падеж, одушевеност-неодушевеност за съществителните или пък вид и време за глагола и т. н. Липсата на някои от тези категории в определени случаи би могла да бъде предпоставка за съществуването на лакуни в преводния език.

Отсъствието на категорията *род* в някои езици (напр. английски, естонски, фински и унгарски) има пряко отношение към констатирането на наличие на недиференцирана по отношение на прите-

жаващите въпросната категория руски, гръцки и български езици лексика. Това е причината цели класове английски номинативни единици (например такива със значение на професия) да бъдат предавани в тези езици в зависимост от контекста. Съответствията на такъв вид названия могат да бъдат съществителни както от мъжки, така и от женски род: *учител, готвач, продавач / учителка, готвачка, продавачка* (бълг.), *учител, повар, продавец / учительница, повариха, продащица* (рус.), *δάσκαλος, μάγειρας, πωλητής / δασκάλα, μαγείρισσα, πωλήτρια* (гр.). При превод на английски език, въпреки липсата на диференцирано по отношение на рода съответствие, при необходимост той може да бъде предаден по описателен начин или с помощта на местоимение, указващо рода: напр. *womanteacher; he, she*.

Независимо от факта, че в трите тук разглеждани езици граматичните категории нерядко съвпадат, все пак има и известни различия, които неминуемо водят да появата на лакуни в съответния преводен език.

Грамматичната категория *род* съществува и в трите езика, но въпреки наличието ѝ, естествено, има и случаи на несъвпадения. Нерядко се наблюдават разминавания в рода, които трябва да се отчитат при превод. Най-често става въпрос за съществителни имена, означаващи професии, длъжности, звания и чинове и т.н. Понякога названията от този тип притежават само една граматична форма (обикновено за мъжки род), служеща за означаването на понятието. В такива случаи, при необходимост да бъде назовано лице от женски пол, се използва същата тази форма. В гръцкия език от съществителното *γραμματέας* например не се образува корелативно съществително от женски род, поради което то е употребявано както за лица от мъжки, така и за лица от женски пол. Разграничаването на пола на даденото лице в речта се изразява синтактично — посредством съчетаемост, определителен член и т.н. В българския и в руския език гръцкото съществително *γραμματέας* има лексикално изразени родово диференцирани съответствия — в бълг. *секретар* и *секретарка*, респективно в рус. *секретарь* и *секретарша*. В обратната ситуация, ако трябва да се предаде на руски или на гръцки език понятие, за което в тези езици няма създадени отделни номинативни единици за обозначаването на лица от мъжки и респективно от женски пол, съществуващи обаче в българския език, се оказва, че номинативната единица, обозначаваща най-често лица от женски пол, на практика няма съответствие и в случай на необходимост се използват формите за мъжки род. Например съществителните *адвокат, лекар, педагог* в българския език образуват корелативно съществително от женски род *адвокатка, лекарка, педагожка*. В руския и гръцкия книжовен език обаче отделна форма за обозначаването на лица от женски пол, упражняващи тези професии, няма и по тази причина се използват формите за мъжки род — *адвокат, врач, педагог* и *ο/ηδίκηγός, γιατρός, παιδαγωγός*.

Трябва да отбележим, че използването на една и съща граматична форма за обозначаването на лица както от мъжки, така и от женски пол, в никакъв случай не означава, че става дума за някакъв вид вторична номинация, тъй като изразяването от недиференцираната номинативна единица понятие е едно и също, независимо от пола на лицето.

Интересно изследване във връзка с въпроса за несъвпаденията на граматичния род в различните езици прави Е. Чиаляшвили. В основата на това изследване е материал от руски, български и грузински език, базиран на преводни и тълковни речници, като негов обект е лексиката със значение 'професия', а целта — установяване степента на гендерна асиметрия в тези езици. Според анализа на изследвания материал се оказва, че от общото количество лексика с това значение, в руския език 80,3 % има форми само за мъжки род, гендерните двойки са 17,7 %, а професиите, имащи наименования само в женски род са едва 2 %. В българския език, от своя страна, 41,8 % от представената в речниците лексика има форми само за мъжки род, докато гендерните двойки са 58 % [9, с. 260–263]. Посочените данни са повече от показателни за наличието в руския език на значителен брой, в сравнение с българския, родово недиференцирани номинативни единици — факт, който задължително трябва да се отчита при превод¹.

Не по-малко интересни са и въпросите, поставени в цитираната по-горе статия, а именно: „какви екстралингвистични и лингвистични фактори са повлияли на по-активното развитие на системата на названията за лица от женски пол в българския език в сравнение с руския език, каква е историята на развитието на такива наименования, какъв е техният произход и време на поява в езика“ [9, с. 263].

Отговори на поставените въпроси до голяма степен дава А. Исаченко в статията си „К вопросу о структурной типологии словарного состава славянских литературных языков“. Там авторът отбелязва спецификите в историческото развитие на руския език, който се е формирал като държавен език постепенно, като неговата национална самобитност никога не е била подлагана на сериозна външна заплаха. А. Исаченко обяснява консервативността на руския книжовен език с факта, че той се е развивал в условията на феодалното общество в една огромна централизирана държава [5, с. 349–352]. Съвременният български език, подобно на чешкия, е „результат от съзнателна „будителска“ дейност“, като новият речник е създаван на базата на езика на народа — оттук идва и

¹ Подробно за образуването на названията на лица от женски пол, както и за различните видове съотношения между суфиксите за м.р. и тези за ж.р. вж. Е. А. Земска [4, с. 148–155].

безкрайната лекота, с която елементи от общонародния език попадат в книжовната лексика, както и безкрайно „демократичното“ отношение към общонародната лексика [5, с. 351]. Всичко това дава и отговор на въпроса за факторите, влияещи на по-активното развитие на системата на названията за лица от женски пол в българския в сравнение с руския.

Има и още един вид съществителни, при които би могло да се наблюдава подобно допълнително, макар и недотам съществено, затруднение при превод и това са съществителните от общ род със значение на лица, съществуващи и в трите изследвани от нас езика, за които, в зависимост от пола, в преводния език има съответствия и в м.р. и в ж.р. При този тип производни съществителни съвсем очевидно не се използват словообразователни средства за изразяване на значенията 'лица от мъжки пол' и 'лица от женски пол' [6, с. 48] — това значение се извежда от контекста: *ужасный злюка* / *ужасная злюка*. На руските номинативни единици *кутила*, *соня*, *умница*, напр., в българския и гръцкия съответстват по две съществителни — едно в м.р. и едно в ж.р.: *гуляйджия* / *гуляйджийка*, *поспалан* / *поспалана*, *умник* / *умница* и съответно *ουλεντζές* / *ηυλεντζού*, *ουπναράς* / *ηυπναρού*, *οέξυπνος* / *ηέξυπνη*. „Бели петна“ от такъв вид обикновено не представляват проблем при превод, тъй като в повечето случаи контекстът е категоричен за избора на рода на съществителното, което трябва да бъде използвано.

Друга категория, при която биха могли да се открият разминавания, е категорията *число*. И в трите разглеждани езика съществуват немалко съществителни, които се срещат само или предимно в едно число. Несъвпадението при възможностите за образуване на единствено или множествено число биха могли са станат причина за констатиране на лакуни в преводния език. В гръцкия език съществителното *οαντίλαλος*, означаващо 'ехо' образува както единствено, така и множествено число: *οιαντίλαλοι*. В българския и руския обаче съответствието се употребява само в единствено число — т.е. там, където трябва да има форма за множествено число на тази номинативна единица, в тези два езика има лакуна.

Съществителни, притежаващи форми само за едно число (множествено) са съществителните *pluralia tantum*, които нямат дори и потенциални граматични форми за друго число. Значението за единичност или множественост при тях се изразява не чрез форми за число, а синтактично — чрез съчетания с числителното *едни* (за ед.ч.), с други количествени числителни (за мн.ч.) или с думи като *чуфт*, *вид*, *сорт* и т.н. [6, с. 70–71]. Например на бълг. *денонощие* — *денонощия* в руския език съответства *сутки*. За да се предаде значението за единичност, се използва съчетанието *одни сутки*, а за множественост — съответно *много суток*, *несколько суток* (ср. *одни качели*, *одни носилки* и т.н.).

Категорията *степен* също съществува и в трите езика. При езиковата съпоставка, обаче, се забелязват не малко разлики в образуването и употребата им.

За разлика от българския език в руския и гръцкия сравнителната и превъзходната степен има по две синонимни форми — аналитична и синтетична: бълг. *силен* — *по-силен* — *най-силен*; рус. *сильный* — *сильнее* = *более сильный* — *сильнейший* = *самый сильный*; гр. *δυνατός* — *δυνατότερος* = *ποδυνατός* — *οδυνατότερος* = *οποδυνατός*.

В руския език синтетични форми се образуват и с представките *по-* и *най-* и простите форми за сравнителна степен. С представката *по-* се обозначава умереност, смекчена или допустима според възможностите, на степенята на проява на признака: *получше*, *покрепче*, *подольше* и т.н. Тъй като тези форми на сравнение нямат адекватно речниково съответствие в българския и гръцкия под формата на отделно функционираща номинативна единица, то те трябва да бъдат предавани описателно: *малко по-добър*, *малко по-силен*, *малко по-дълъг* (бълг.) и *λίγοκαλύτερος*, *λίγοδυνατότερος*, *λίγομακρότερος* (гр.).

Руският и гръцкият език също така разполагат със специални суфикси, посредством които се образуват номинативни единици, означаващи абсолютна превъзходна степен, елатив, чрез която се изразява качество на предмет без сравнение с други предмети. „Елативното значение най-общо определя интензивността (на признака) като много висока, но няма указание за предел“, като съответно „употребата на формите с елативно значение е демонстрация на липсващите ограничители в количествената или качествена проява на признака, атрибут на някакъв предмет“ [1, с. 20].

В руския език елативното значение се предава посредством синтетичните форми за превъзходна степен, образувани със суфиксите *-ейш(ий)* и *-айш(ий)* (*сильнейший*, *глубочайший*). Гръцкият език, от своя страна, притежава отделна елативна форма, окончаваща в зависимост от вида на прилагателното на *-άτατος*, *-ύτατος* и *-έστατος*: *πικρότατος*, *παχύτατος*, *επιμελέστατος*.

В съвременния българския език такава суфиксална форма за елативно значение отсъства. За да бъде изразено това значение, трябва да се използва или формата за превъзходна степен, образувана с частицата *най-*, която обаче не предава съвсем точно изразяваното понятие (т.е. не се диференцира достатъчно ясно степенята на проявление на признака), или да се употреби прилагателното в съчетание с различни наречия, като например *извънредно*, *изключително*, *крайно*, *много*, *страшно*, *съвсем*, *ужасно* и т.н. Ср. превода на руските *сильнейший*, *глубочайший* — *извънредно силен*, *много дълбок* и на гръцките форми за абсолютна превъзходна степен *πικρότατος*, *παχύτατος*, *επιμελέστατος* — *страшно гъст*, *ужасно дебел*, *изключително прилежен*.

В отделни случаи като съответствие биха могли да се използват прилагателни с представката *пре-*, която обаче е непродуктивна и има предимно разговорен характер. В други случаи съответствия могат да са сложни прилагателни, образувани с помощта на *свърз-*, *супер-*, *ултра-*, *мега-* или *хипер-* като първа съставка¹. Този начин на образуване на елатив е много продуктивен, но предимно за разговорната реч².

От казаното може да се заключи, че за предаването на елативно значение от руски и гръцки на български език се използва или форма, която не е диференцирана, или описание, т. е. наблюдава се отношението *елативна форма — недиференцирана лексика* или *елативна форма — описание*.

Наред със споменатите дотук различия в изследваните езици, несъмнено трябва да споменем и несъответствията, дължащи се на разминаванията в честотата на употреба на някои езикови категории или езикови явления. Пример за това е нееднаквата употреба в трите езици на *деепричастните форми*. За разлика от българския език, в руския употребата на деепричастия е много широко застъпена и представлява обичайна форма за по-кратко изразяване на различни синтактични функции и семантични нюанси³. Деепричастията са средство за граматична диференциация на различни по важност действия [2, с. 206]⁴. Те способстват за обозначаването на целостта на самото събитие, като отделят основните от допълнителните действия и установяват между тях определени времеви отношения [6, с. 230]. В съвременния български език обаче това е една сравнително нова категория без традиции в използването и присъща предимно за писмената разновидност на книжовната реч⁵. По тази причина при превод на текст от руски задължително трябва да се отчита както стилът, тъй като деепричастието придава на текста по-официален, книжен или научен характер, така и честотата на употреба на тези форми в българския език и съответно да не се прекалява с тях⁶.

Поради спецификата на употребата на деепричастията в българския език и факта, че не винаги използването им е уместно, както и поради липсата на деепричастни форми от свършен вид, тяхното предаване в текста на превода от руски понякога създава затруднения. Тези особености в употребата, разликата в честотата на използване и отсъствието на определени деепричастни форми, водят до констатиране на лакуни в българския, които трябва да бъдат запълнени.

В „Теория и практика на превода“ И. Васева подробно описва начините за предаване на деепричастни форми от руски на български език. Има няколко начина за предаване на руските деепричастия от несвършен вид на български, като използването на българските съответствия на *-айки* и *-ейки* е с най-ограничена употреба⁷. Най-често срещаното съответствие, извън еднословните такива, а и по принцип, е подчинено изречение със съюза 'като' и сказуемо под формата на глагол от несвършен вид: *указывая 'като сочи'*. Освен това се използват също и подчинени обстоятелствени изречения със съюзите *когато, докато, щом като, защото, понеже, тъй като, макар че, въпреки че, за да* и т.н. Руските деепричастия могат да бъдат предадени на български и с помощта на предложно-именни съчетания, напр. с предлозите *с, на, от, в*: ср. *улыбаясь 'с усмивка', уходя 'на тръгване', боясь 'от страх', ожидая 'в очакване'*.

Руските деепричастия от свършен вид също най-често се предават на български език с подчинено изречение със съюза *като* (в смисъл на *след като*) и лични глаголни форми: *нарисовав 'след като нарисува'*. И при този вид деепричастия, както и при тези от несвършен вид, в качеството им на преводни съответствия се използват подчинени обстоятелствени изречения със съюзите *ако, щом, когато, след като, щом като, защото, понеже, тъй като, макар че, въпреки че* и предложно-именни съчетания с предлозите *с* и *при*: *не поставив правильного диагноза, нельзя вылечить больного 'ако не се постави правилната диагноза, не може да се излекува болният'; вставши утром... 'щом ста-*

¹ В руския и гръцкия език също се наблюдава предаване на *елативното значение* посредством използване на префикси и аналитични форми, но както и в българския език, тези номинативни единици не представляват специфични форми за абсолютна степен (абсолютив), каквито са формите на *-ейш(ий)* и *-айш(ий)* за руския и *-ότατος, -ύτατος* и *-έστατος* за гръцкия език. В настоящата статия се акцентира върху липсата на специфична форма за изразяване на абсолютна (безотносителна) степен при прилагателните имена в българския език във връзка с начините за изразяване на елативното значение и върху факта, че тази липса обуславя използването на описателни начини за предаването им при превод от руски и гръцки език.

² Вж. В. Радева [7, с. 183–184]; ср. Е. Тилев [8, с. 112–177].

³ Подробно за образуването, нормите и начините на употреба на видовете деепричастия в руския език вж. Лопатин, Милославский, Шелякин [6, с. 229–236].

⁴ При съоставката, която прави на руския и българския език от гледна точка на превода, И. Васева отделя специално място на несъответствията в употребата на деепричастията в двата езици, на значението и отношенията, изразявани чрез деепричастните форми и на начините за предаването им от руски на български език [2, с. 155, 168–169, 205–217].

⁵ По време на българското Възраждане деепричастията започват постепенно да навлизат в литературата от онова време, достигайки най-висока степен на употреба през 30-те години на ХХ в., след което започват вече да се използват по-умерено [2, с. 206]. За деепричастието в съвременния български език вж. също и ГСБКЕ 1983: 382–383.

⁶ При превод от руски на български език на художествена литература, съотношението на честотата на срещаните деепричастия е 26:1, при превод на публицистика — 6:1, а при превод на научна литература — 4:1 [2, с. 169].

⁷ Тук ще се спрем единствено на начините на предаване на деепричастията посредством синтактични конструкции. По-подробно вж. И. Васева [2, с. 207–217].

неше сутрин...’ или *скрестив руки* ’сърс скръстени ръце’. Темпоралните деепричастни конструкции с отрицание се превеждат на български език с помощта на *преди да...*, *без да...*

В гръцкия език на руските деепричастия от несвършен вид, също както и в българския, има съответствия, които се образуват чрез прибавяне към основата на *-ontas* (за глаголите от първо спрежение) и *-ontas* (за глаголите от второ спрежение). По отношение на честота на употреба, гръцките деепричастни форми заемат междинно положение между руските и българските.

Що се отнася до руските деепричастия от свършен вид, в гръцкия език също няма аналог и те са предават чрез езикови средства, подобни на тези в българския.

Изводи и перспективи. В заключение може да се обобщи, че различията в граматичния строеж на трите изследвани езика представляват фактор, оказващ пряко влияние върху езиковото явление лексикална безеквивалентност и липсата на определена граматическа категория или честотата на нейната употреба би могла да е причина за появата на „бели петна“ в речниковия състав на даден език. Анализиранияте категории показват редица особености, които се нуждаят от по-подробно описание и изследване с цел оформяне на пълна картина на феномена безеквивалентност.

Литература

1. Буров С. Граматическата категория степенуване в съвременния български книжовен език : автореферат на дисертация за получаване на научна степен “Кандидат на филологическите науки”. В. Търново, 1982. 23 с.
2. Васева И. Теория и практика на превода. София : Наука и изкуство, 1980. 254 с.
3. Гак В. Г. Сравнителна типология на французския и руския език. Ленинград : Просвещение, 1977. 300 с.
4. Земская Е. А. Словообразование как деятельность. Москва : Наука, 1992. 221 с.
5. Исаченко А. В. К вопросу о структурной типологии словарного состава славянских литературных языков. *Slavia*. Прага, 1958. Roč. 27, № 3. С. 334–352.
6. Милославский И. Г., Лопатин В. В., Шелякин М. А. Современный русский язык : Словообразование. Морфология. Москва : Русский язык, 1989. 250 с.
7. Радева В. Словообразуването в българския книжовен език. София : УИ „Св. Климент Охридски“, 1991. 226 с.
8. Тилев Е. Елативът в руския и българския език — между омонимията и аналитизма. *Думи срещу догми : сб. с доклади от дванадесетата национална конференция за студенти, докторанти и средношколци*. Пловдив : Контекст, 2011. С. 112–117.
9. Чиаляшвили Е. Ш. О степени гендерной асимметрии в русском, болгарском и грузинском языках (на материале слов-наименований профессий). *Мир русского слова и русское слово в мире: материалы XI Конгресса МАПРЯЛ, Варна, 17–23 септември 2007 г. Русский язык в сопоставлении с другими языками. Перевод — взаимодействие языков и культур*. София-Варна : HeronPress, 2007. Т. 5. С. 259–266.

References

1. Burov, S. (1982), *The grammatical category degree of comparison in Standard Modern Bulgarian : Author's thesis [Gramaticheskata kategoriya stepenuvane v savremenniya balgarski knizhoven ezik : avtoref. na dis. za poluchavane na nauch. stepen kand. na filol. nauki]*, Veliko Tarnovo, 23 p.
2. Vaseva, I. (1980), *The theory and practice of translation [Teoriya i praktika perevoda]*, Nauka i izkustvo, Sofia, 1980, 254 p.
3. Gak, V. G. (1977), *Comparative typology of the French and Russian languages [Sravnitel'naya tipologiya frantsuzskogo i russkogo yazykov]*, Prosveshchenie, Leningrad, 300 p.
4. Zemskaya, E. A. (1992), *Word formation as an activity [Slovoobrazovanie kak deyatel'nost']*, Nauka, Moscow, 221 p.
5. Isachenko, A. V. (1958), “On the issue of structural typology of the vocabulary of Slavic literary languages”, *Slavia* [“K voprosu o strukturnoy tipologii slovarnogo sostava slavyanskikh literaturnykh yazykov”, *Slavia*], Praha, Roč. XXVII, No 3, pp. 334–352.
6. Miloslavsky, I. G., Lopatin, V. V., Shelyakin, M. A. (1989), *Modern Russian language : Derivation. Morphology [Sovremennyy russkiy yazyk : Slovoobrazovanie. Morfologiya]*, Russkiy yazyk, Moscow, 250 p.
7. Radeva, V. (1991), *Word formation in Standard Bulgarian [Slovoobrazuvaneto v balgarskiya knizhoven ezik]*, Sofia University “St. Kliment Okhridski”, Sofia, 226 p.
8. Tilev, E. (2011), “The elative in Russian and Bulgarian — between homonymy and analyticity”, *Words against dogmas : reports from the twelfth national conference for undergraduate students, PhD candidates and secondary students* [“Elativat v ruskiya i balgarskiya ezik — mezhdu omonimiyata i analitizma”, *Dumi sreshtu dogmi : Sbornik s dokladi ot dvanadesetata natsionalna konferentsiya za studenti, doktoranti i srednozhkoltsi*], Kontekst, Plovdiv, pp. 112–117.
9. Chialashvili, E. Sh. (2007), “Regarding the degree of gender asymmetry in Russian, Bulgarian and Georgian (based on words describing professions)”, *Materials from the eleventh MAPRYAL congress, Varna, 17–23rd September 2007. The Russian language in comparison with other languages. Translation — interaction of languages and cultures* [“O stepeni gendernoy asimmetrii v ruskom, bolgarskom i gruzinskom yazykakh (na materiale slov-naimenovaniy profes-siy)”, *Mir russkogo slova i russkoe slovo v mire : materialy XI Kongressa MAPRYAL, Varna, 17–23.09.2007. Russkiy yazyk v sopostavlenii s drugimi yazykami. Perevod — vzaimodeystvie yazykov i kul'tur*], HeronPress, Sofija-Varna, vol. 5, pp. 259–266.

КИНСВА Вікторія Гочева,

доктор філології, старший викладач кафедри класичних та східних мов і культур Великотирновського університету «Святих Кирила та Мефодія»; Велико Тирново, 5003, Болгарія; тел.: +35 9885 144929; e-mail: vgotcheva_g@mail.bg; ORCID ID: 0000-0003-1103-3054

ГРАМАТИЧНА СТРУКТУРА МОВ ЯК ПЕРЕДУМОВА ІСНУВАННЯ «БІЛИХ ПЛЯМ» У ПЕРЕКЛАДІ (на матеріалі з болгарської, російської та грецької мов)

Анотація. *Предметом* аналізу є питання про лексичну нерівність та вплив лінгвістичних факторів, зокрема, про відмінності в граматичній структурі мов для деяких із спостережених «розбіжностей» в лексичному складі мов у їх паралельному вивченні. *Об'єкт* вивчення — граматичні категорії роду, числа, ступеня порівняння прикметників, а також категорія дієприслівника. *Метою* статті є доведення того, що їх відсутність та / або різна частота вживання безпосередньо пов'язані з лексичною нерівністю. Зіставний є основним методом дослідження. *Результати* аналізу свідчать, що у формуванні іменників жіночого роду на позначення професій, посад тощо в трьох мовах існують певні розбіжності, які стосуються невідповідності можливостей утворення таких форм у різних мовах. Категорія числа також призводить до виявлення труднощів у перекладі. У випадках використання іменників *pluralia tantum*, які навіть не мають потенційних граматичних форм для іншого числа, значення одиничності чи множинності повинно виражатися не числовими формами, а синтаксично: шляхом поєднання з числівником один, іншими кількісними числівниками або зі словами типу *пара, тип, сорт* тощо. У мовному зіставленні є багато відмінностей способу творення та вживання ступенів порівняння прикметників. Відсутність синтетичного способу творення найвищого ступеня в болгарській мові може бути причиною «білих плям» у перекладі таких прикметників. Щодо дієприслівників доконаного виду, то нечасте їх уживання у мовленні є визначальною причиною наявності лакун у їх перекладі. *Практичне значення* поданого аналізу насамперед пов'язане з теоретичними та практичними проблемами перекладу.

Ключові слова: лексична нерівність, граматичні категорії, рід, число, ступені порівняння прикметника, дієприслівник, асиметрія перекладу, болгарська мова, грецька мова, російська мова.

Viktoriya G. KANEVA,

PhD in Philology, Senior Lecturer, Department of Classical and Eastern Languages and Cultures, St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo; Veliko Turnovo, 5003, Bulgaria; tel.: +359 885 149 429; e-mail: vgotcheva_g@mail.bg; ORCID ID: 0000-0003-1103-3054

THE GRAMMATICAL STRUCTURE OF LANGUAGES AS A BASIS FOR THE EXISTENCE OF LEXICAL GAPS IN TRANSLATION (based on Bulgarian, Russian and Greek language material)

Summary. The *subject* of the article is the problem of lexical non-equivalence and the influence that linguistic factors, in particular the differences in the grammatical structure of languages, have on some of the observed discrepancies in the lexis of the three languages in their parallel study. The *object* of the study are the grammatical categories *gender, number, degrees* of adjectives, as well as the *gerunds forms* of verbs. The *purpose* of the article is to prove that their absence and/or different frequency of use is directly related to lexical non-equivalence. The main *method* of the study is contrastive analysis. As far as the category *gender* is concerned, the *results* of this analysis show that there are certain discrepancies in the three languages in the formation of correlative feminine nouns for the denotation of professions, official positions and so on. Discrepancies in the category *number* such as the possibility of making singular or plural forms could also be one of the reasons for the existence of lacunae in the receptor language. In the translation of *pluralia tantum* nouns, which lack even potential grammatical forms for another number, it is necessary for the concept of singularity or plurality to be expressed not through number forms but syntactically through combinations with the numeral one, other quantifiers or words like *pair, type, sort*, etc. Comparison between the languages also reveals quite a few differences in the formation and usage of the degrees of adjectives. The lack of absolute in Bulgarian could be a reason for the existence of lexical gaps in translation. As for gerunds, the presence of lacunae in the receptor language is determined by their frequency of use. **The practical significance** of the present analysis is related above all to issues in translation theory and practice.

Key words: lexical non-equivalence, grammatical categories, gender, number, degrees of adjective, gerunds, translation asymmetry, the Bulgarian language, the Greek language, the Russian language.

Статтю отримано 20.07.2020 р.